

H. OHLHOFF

VAKANSIE IN DIE VRYSTAAT (M.M. Walters).

By die lees van die titel van hierdie gedig kan twee vrae gestel word. Eerstens kan gevra word van wie se vakansie hier sprake is. 'n Mens sou kon vermoed dat 'n spreker in die gedig bepaalde indrukke van sy vakansie sal weergee. Die feit dat hier nie van “'n” of “die” vakansie sprake is nie, maar bloot van “vakansie”, laat egter die moontlikheid oop dat die titel meer algemeen opgeneem kan word as “daar word vakansie gehou in die Vrystaat”. Die tweede vraag wat gestel kan word, is waarom die vakansie juis in die Vrystaat plaasvind. Tradisioneel is die Vrystaat immers nie een van dié vakansiestreke in die land nie. Die moontlikheid bestaan dus dat daar 'n spesiale rede is waarom juis die Vrystaat in die titel voorkom. Die antwoorde op hierdie vrae kan egter slegs op een plek gevind word — in die gedig self.

Die gedig val in twee hoofde uiteen: reëls 1—13 vorm die eerste betekenis-eenheid. Hierin gaan dit immers oor 'n waarneming van die plaas: Die naam is Spioenkop, daar is sprake van 'n opstal, weglêhoenders en makoue, 'n woonhuis, landerye, dikbuikbeeste en gladde kalwers. In reëls 14—25 verskuif die aandag na die huis, sy inwoners en hulle optrede: Oom Gert vertel stories, Gerrie skink koffie en Ben en Johnnie speel plate. Ons kry ook 'n blik op een versiering in die huis: Trechikoff se skildery.

'n Mens moet egter ook noukeurig kyk na die besonderhede wat ons tot dusver nie betrek het nie, spesifiek die beskrywende gedeeltes en die konnotatiewe waarde van sekere woorde. Bekyk 'n mens weer eens reëls 1—13, dan val verskillende dinge op. Daar is in die eerste plek die suggestie van welvarendheid: Die naambord “glinsterspel” immers die naam, die huis is “ryk gerenoveer” en “pryk”, daar is sprake van “wye landerye”, “dikbuikbeeste”, “gladde kalwers” en 'n “bloedlynbul”. Dit is selfs asof hier “teveel” van die beste is, 'n indruk wat versterk word deur die oordaad aan klanke (rym, alliterasie en assonansie) in 'n kernbeskrywing: “Die woonhuis, *ryk* gerenoveer, / *pryk* pienk tussen wye landerye”. Daar is tweedens in hierdie reëls die suggestie van rustigheid. Dit word konkreet gemaak in die rustige beeld van die weiende hoenders en makoue en die vlieë-waaiende kalwers. Waar die ritme (leestempo) van reëls 2 en 3 ook vinnig en heftig was, is dié van reëls 3 en 4 rustig en kalm. Laastens is daar in hierdie eerste 13 reëls iets van 'n Engelse klank: “gerenoveer”,

“pienk”, terwyl “gerenoveer” (vernuwe) ook iets van ’n breuk met die oue suggereer.

Ook in reëls 14—25 kom ’n mens van hierdie elemente teë. Oom Gert is vet en kan op die stoep sit en stories vertel — hy het dus klaarblyklik genoeg arbeiders om die boerdery te versorg, hy deel sy sigare vrylik uit (“met *almal* wat geselskap soek”), plate word *stereofonies* gespeel en ’n (oorspronklike en dus duur?) Trechikoff hang aan die muur. So word aan die gedagte van welvarendheid weer konkrete gestalte gegee. Die rus en kalmte is ook nog teenwoordig, maar nou is dit ’n kenmerk van die plaasense leefwyse. Trouens, dit word uiteindelik in die gedig eerder niksdoen en verveling: Oom Gert is maar te gretig om te gesels, daar is spesifiek sprake van Gerrie se “*slenterslacks*” en Ben en Johnnie se “daad” is om plate te speel. Daar is ook weer die vreemde klank: “krismisdoos”, “*slenterslacks*” en “solitaire”, wat, net soos in die eerste gedeelte, onvanpas klink juis in die Vrystaat. Die laaste drie reëls suggereer swak smaak en oppervlakkigheid: Trechikoff word immers nie orals baie hoog aangeskryf nie, die skildery moet so *opvallend* indruk maak deur sy “alleenheid” wat in die gedig benadruk word deurdat “sit solitaire” alleen in ’n reël staan, en laastens is daar die advertensieklank van “Plascon-muur”.

Deur die genoemde herhalingselemente word die twee betekeniseenhede saamgebind. Daar is egter nog ’n laaste tegniek wat in albei dele voorkom, naamlik die literêre verwysing. Laasgenoemde is ’n beknopte verwysing na ’n persoon, plek, gebeurtenis of ander literêre werk. Daardeur roep die digter ook bepaalde assosiasies op en kan hy ôf die onderwerp of tema van ’n werk versterk ôf ironie skep deur ’n wanverhouding tussen die gediggegewens en dié wat deur die verwysing opgeroep word. Die eerste reël van hierdie gedig lees “Die naambord glinsterspel Spioenkop”. “Spioenkop” is in die gedig kennelik die naam van die plaas, maar die naam roep ook ’n insident uit die Tweede Vryheidsoorlog op. In 1900 het die Boere naamlik tydens die slag van Spioenkop ’n heroïese oorwinning oor die Engelse behaal. Die plaasnaam roep dus iets heroïes, daadkragtigs op, die gedagte van opoffering ter wille van die Afrikaanse ideaal. En dit vorm die agtergrond, die verwagting waarteen ’n mens die gewens in die res van die gedig lees. Die verwagting word egter nie vervul nie, want onmiddellik lees ’n mens: “*maar* die oorlog en die oë / blits geen onrus oor die opstal ...” Die positiewe onrus van die vroeëre Spioenkopheldhaftigheid en die kragtige “blits” van die oë het verdwyn. Die stryd is vergete en in die plek van die “blits” het die kragteloze “glinsterspel” van die naambord

gekom. “Spioenkop” het slegs in naam behoue gebly en kry ’n ironiese klank. Die wanverhouding tussen die assosiasies van die naam en die werklikheid op die plaas blyk ook uit die res van die gedig: Daar heers groot rustigheid: die murasiestene (’n gevolg van oorlog?) bind nie aan die verlede nie, maar het weiplek geword; van op-offering is daar geen sprake nie; die mense se Afrikanerskap staan onder verdenking.

En daarmee is ’n mens by die tweede belangrike verwysing in die gedig, naamlik na Leipoldt se gedig “Oom Gert vertel”. Daar is verskeie ooreenkomste, onder andere die name: oom Gert, Gerrie, Ben en Johnnie. Albei ooms gesels ook met mense wat by hulle kom en vertel stories. In albei gedigte hou Gerrie haar besig met koffie en in albei voel Ben en Johnnie hulle moet iets doen. Veel belangriker en diepgaander is die verskille egter. Die nuwe oom Gert vertel sy stories “sonder trane”, hulle gaan dus by hom verby, is nie vir hom werklikheid nie. Die vroeëre oom Gert is egter diep geraak, betrokke by sy verhaal. Dit blyk nie net uit sy heftige, opstandige woorde as hy aan bepaalde gebeurtenisse terugdink nie (vgl.: “Dié môre kom die hoofkonstabel sê: / ‘Die kol’nel stuur sy komplimente!’ God, / Sy komplimente! — hoor! het jy verstaan? / Verstaan jy, neef? — sy komplimente! Nee! / Bedaar, bedaar, my hart al kraak jy ook: / Ons moet die drumpel oor, al breek ons dood!”), maar ook uit die feit dat hy huil, al probeer hy dit wegsteek deur byvoorbeeld die rook of neef Klaas se sterk tabak die skuld te gee (Bv.: “Die dag ná ... ná ... sy dood. Jy kan dit lees: / My bril die pas nie mooi, en in die rook / kan ek so goed nie sien nie”).

Die verskille gaan egter verder: Die nuwe oom Gert vertel *depressie*-stories te midde van ’n omgewing en van besittings wat van uiterste welvarendheid getuig en wat die stories onwerklik laat klink. Leipoldt se oom Gert vertel egter “Die storie van *ons sterfte*”, nie ’n verhaal oor materiële dinge nie, maar van die teregstelling van sy peetseun en die seun van ’n vriend na hulle heldhaftige optrede gedurende die Oorlog. Verder vertel die nuwe oom Gert sy stories blykbaar “aan almal wat geselskap soek”. Hulle is dus vir hom nie kosbaar nie, maar ’n blote tydverdryf. Die ander oom Gert, daarenteen, willig in om sy verhaal te vertel om daarmee ’n les tuis te bring: “Dis nooit te laat om daarvan nog / te leer en van gebruik te maak — veral / Vir julle, jongling-mense”. Die satiriese tekening van die vervlakking en oppervlakkigheid van die nuwe oom Gert word dus skerper as daar kennis geneem word van die agtergrond wat deur Leipoldt se gedig daargestel word as kriterium vir die huidige.

Die teenstellings hou egter nie by oom Gert op nie. Gerrie “skink koffie *kitsklaar* in die spens”. Daar is geen opoffering, geen moeite meer nie; alles is gerieflik, staan in die verband van die gedig in die teken van gemaksgug en verveling. Dit blyk ook uit Ben en Johnnie se verveelde opmerking, “ ‘ ’n mens moet tog iets doen!’ ” Hulle “daad” is dan, ironies genoeg, om plate te speel. Die ironie word egter wrang as ’n mens raaksien dat hierdie woorde nie bloot die nuwe Ben en Johnnie s’n is nie, maar ’n verwronge weergawe van die vroeëre Ben en Johnnie se “ ‘ ’n Mens moet tog iets *vir sy nasie* doen’ ” — ’n gedagte wat hulle dan ook prakties toepas. Weg is al die heroïese egter nou, die opoffering vir ’n ideaal.

Algaande word dit dus ook duidelik dat die titel van die gedig ironiese implikasies het. Nie net vakansie-indrukke word gegee nie: *almal* op die plaas verkeer in ’n “*vakansietoestand*”, liggaamlik en geestelik is daar ’n slapheid wat skerp kontrasteer met die wakkere daadkrag van Spioenkop en “Oom Gert vertel”. Meer nog, juis in die Vrystaat — verteenwoordigend van die Afrikanertradisie — word die heroïese, daadkragtige Afrikaanse leefwyse nié geleef nie. So word uiteindelik nie net vier karakters uitgebeeld nie, maar wil die digter vir elke Afrikaner ’n spieël voorhou.

VERDERE LITERATUUR:

1. Grové, A.P. en S. Strydom. 1972. *Voëlvlug*. Van Schaik. Pretoria.